

BAKGRUNNSMATERIALE til *Jeppe på Bjerget* av Ludvig Holberg

Trøndelag Teater, Hovedscenen

Premiere 07.09.12

Om *Jeppe på Bjerget*

Jeppe på Bjerget ble skrevet i 1722 av Ludvig Holberg. Holberg fikk ideen til stykket fra Jacob Biedermans roman *Utopia*, fra 1604. Utopia, det perfekte sted, der alt er fullkommen harmonisk, stod nok i sterkt kontrast til virkeligheten for de fleste mennesker i Holbergs samtid. Den store majoriteten av befolkningen var fattige bønder, de fleste livegne, som hadde en større godseier over seg. Samfunnet var hierarkisk inndelt, og bøndene var langt ned på rangstigen og hadde få rettigheter. Mesteparten av det de tjente gikk til skatter og avgifter og leie av jord. Kirken var en annen stor maktfaktor, selv om opplysningstidens økende fokus på rasjonalitet og fornuft var i ferd med å svekke kirkens rolle som samfunnstopp.

Hovedpersonen i *Jeppe på Bjerget* er en livegen bonde med problemer som mange av samtidens publikummere lett kunne kjenne seg igjen i. Han er en fattig mann som lever under en stor baron, han er gift med en kvinne som ikke bare bedrar ham, men som også hundser og herser med ham, og alle sorgene og frustrasjonene gjør at han søker alkoholens lindring for å takle hverdagen. Komedien er tatt med som en del av den danske kulturkanonen fra 2006, og er en av de mest spilte komediene i skandinavisk litteratur. Komedien har blitt filmatisert flere ganger.

Handlingsreferat

Jeppe på Bjerget er en fattig bonde som lever i et ulykkelig ekteskap sammen med Nille. Den eneste gleden Jeppe har i livet er alkohol, og denne gleden deler han som regel med skomaker og vertshuseier Jakob.

Stykket åpner med at Jeppe skal gå til byen og kjøpe såpe for Nille. På veien klarer han ikke å motstå fristelsen til å stikke innom Jakob, og det ender med at han drikker opp alle pengene og faller sanseløst full om på gaten. Her blir han funnet av baronen og hans menn. De bestemmer seg for å more seg på Jeppes bekostning. Etter en kort rådslagning, kler de ham ut i baronens klær og legger ham i baronens seng, for å se hva som skjer når han våkner.

Når Jeppe våkner finner han seg selvliggende i en rik manns seng, kledd i silkepyjamas og omringet av en gruppe tjener som behandler ham som om han var en

baron. Reaksjonen uteblir ikke, og baronen, som har gjemt seg for å overvære det hele på trygg avstand, får full valuta for arbeidet. Men plutselig tar situasjonen en uventet retning. Jeppe, som etter hvert har begynt å forstå at han faktisk har makt over andre, begynner å utnytte sin nyunne posisjon, og kommanderer tjenerne sine til å ta livet av hverandre og av skattefuten. Heldigvis for tjenerne klarer de å skjenke Jeppe full igjen, så han sovner på nytt.

Mens Jeppe sover kler tjenerne av han baronens klær og plasserer ham tilbake i rennesteinen der de fant ham. Når han våkner forstår han ikke hvor det har blitt av all rikdommen. Han drar hjem til Nille og forteller henne hva han har opplevd. Men spøken er ikke riktig over enda. Plutselig ringer det på døra, og tre politimenn stormer inn og arresterer Jeppe. De tar ham med seg, og han blir stilt for retten for innbrudd i baronens hjem, og dømt til døden. I virkeligheten er hele denne rettssaken et stort narrespill iscenesatt av baronen.

Jeppe blir lurt til å drikke «gift», og sovner igjen. Mens han sover blir han hengt opp som om han var blitt hengt til døde. Nille kommer, og sørger over sin døde mann. Jeppe våkner, og oppdager til sin forbauselse at han kan både snakke og tenke selv om han er død. Nille blir sint på ham fordi hun tror han bløffer. Da kommer baronen, fortsatt i dommerforkledning, og forteller Jeppe at han har gitt ham livet tilbake. Jeppe blir lykkelig, dommeren gir ham litt penger og ber Nille om å være snillere med mannen sin. Jeppe går til Jakob for å feire. Der treffer han en ukjent mann som avslører hele spøken han har vært utsatt for.

Om *Jeppe på Bjerget* på Trøndelag Teater 2012

Jeppe på Bjerget på Trøndelag Teater i 2012 handler om kynisk utnyttelse av et menneskes svakheter, for å skape underholdning for andre. Dette er i bunn og grunn kjernekonflikten i Holbergs originalmanus også, men i vår versjon har vi modernisert manuset kraftig så det passer bedre til vår samtid. Jeppe er ikke lenger en livegen bonde under en rik baron, han er en helt vanlig mann som lever sitt liv så godt han kan. Det eneste spesielle med ham er at han er hovedpersonen i et realityshow med tittelen «*Jeppe på Bjerget*» - og at han er uvitende om dette selv. Baronen er byttet ut med produsenten for tv-serien, og i stedet for et kobbel med tjener så har produsenten med seg et team bestående av castingansvarlig, kreativ konsulent, og markedsjef. Alle de andre karakterene i Holbergs manus (Jakob, Nille, osv) er selvfølgelig med i forestillingen, forskjellen er bare at de – i motsetning til Jeppe, spiller skuespillere, som er vel vitende om at alt som foregår rundt Jeppe er fiktivt.

Hva gir denne bearbeidelsen oss?

Først og fremst gir den oss en ny og spennende inngang på en velkjent historie. Dernest hjelper bearbeidelsen oss med å få frem historien til Jeppe på en måte som treffer publikum i 2012. For til tross for en nokså omfattende bearbeidelse av teksten, så er det fremdeles

den samme historien som skal ut i salen: nemlig historien om hvordan det går når en mann av folket plutselig får makt og penger mellom hendene.

Vår oppsetning av *Jeppe på Bjerget* har tre lag av «fiksjon». Øverst finner vi produsentteamet. Disse består av produsenten for reality-showet «*Jeppe på Bjerget*», casting-ansvarlig, markedssjef og Erik, som er en slags kreativ konsulent. Disse fire er hjernene bak konseptet, og de er arbeidsgiverne til alle de andre skuespillerne i forestillingen – med unntak av Jeppe, som ikke vet at han er med i et reality-show. Det neste laget er alle de andre skuespillerne som er med i reality-showet. Helt til slutt, og alene for seg selv, står Jeppe. Han er den eneste av alle som tror at det som foregår rundt ham er ekte og sant, for ham er det som skjer virkeligheten. Derfor er han, paradoksalt nok, også den eneste karakteren i forestillingen som er fri for spill og hykleri. Jeppe godtar virkeligheten slik den presenteres for han.

Reality-genren feide over underholdningsbransjen som en storm fra begynnelsen av nitti-tallet, og har vært toneangivende for utviklingen innen underholdningsmediene gjennom det siste tiåret. Også i teatret ser man en økende grad av bevissthet knyttet til grensene mellom virkelighet og fiksjon. Men kunstnere har vært fascinert av dette grenselandet i århunder før moderne underholdningsmedier ble oppmerksom på det kommersielle potensialet i reality-genren. Ikke minst er dette noe som ligger latent i *Jeppe på Bjerget*, ved at baronen griper inn i virkeligheten, og manipulerer den for sin egen underholdnings skyld. Han «iscenesetter» virkeligheten (altså Jeppe) uten at Jeppe er klar over dette selv.

Til å lage *Jeppe på Bjerget* har Trøndelag Teater engasjert regissør Øyvind Osmo Eriksen og koreograf Ida Wigdel. Osmo Eriksen debuterte i 2005 på Nationaltheatret med forestillingen *Kreditorer* av August Strindberg. Siden den gang har han satt opp en rekke forestillinger på mange forskjellige teatre. Han har også jobbet mye i det frie feltet. Osmo Eriksen er komponist i tillegg til regissør, og komponerer musikk til alle forestillingene sine. De siste årene har han jobbet i team sammen med Ida Wigdel, og sammen har de to utviklet et særegent, fysisk uttrykk der musicalitet og lekenhet er viktige stikkord. Det er første gang Øyvind Osmo Eriksen og Ida Wigdel jobber på Trøndelag Teater. Scenografien er laget av Dagny Drage Kleiva, som de siste årene har jobbet på mye teatret. Hun lagde blant annet scenografien til suksessene *Et dukkehjem* og *Rock'n roll wolf* i 2011, og nå sist til *Gjengangere* på Studioscenen i år.

I 2012 feirer Trøndelag Teater 75-årsjubileum. Det er også 75 år siden Trøndelag Teater satte opp *Jeppe på Bjerget* for første gang.

Tema og konflikt

Jeppe på Bjerget handler om makt, og om at ikke alle mennesker har de rette forutsetningene for å forvalte makt. I vår tid er dette en politisk ukorrekt påstand. Et grunnleggende premiss for vårt moderne demokrati er jo nettopp at alle skal ha lik medbestemmelsesrett, ergo anerkjenner vi hvert enkeltindivid som like fornuftig og like egnet til å styre, uavhengig av hvor man er plassert i det sosiale hierarkiet. Dette er tanker som ville vært absurde på Holbergs tid.

Men stykket handler også om at mennesker som blir utsatt for undertrykkelse, selv vil undertrykke andre, dersom de får muligheten. Jeppe er et kuet menneske som lever på andres nåde. Han har liten påvirkningskraft på sitt eget liv, og han har aldri noensinne lært noe annet enn hva de som er over ham på rangstigen vil at han skal lære. Under slike forhold er det ingen som blir skikket til å styre. Jeppe er rett og slett et menneske uten dannelse, et menneske uten evne til å reflektere, han er et menneske som aldri har fått lov til å utvikle sine potensial. Derfor blir han farlig når han får makt.

Kynismen blir et sterkt motiv i forestillingen. Verken produsentteamet eller de innleide skuespillerne stiller spørsmål ved moralen ved det de holder på med, det er som om etikk og moral har blitt hvisket ut av jaget etter å sprengje nye grenser, finne på nye ablegøyer med Jeppe som kan trekke flere seere. Den samme kynismen finner vi i Holbergs originalmanus. Baronen og hans menn stiller aldri spørsmål ved hvorvidt det er riktig av dem å lure Jeppe, tvert imot så er det som om det å utnytte en person som har lavere sosial status enn dem, er deres soleklare rett.

Om Ludvig Holberg

Ludvig Holberg ble født i Bergen i 1684, men levde mesteparten av livet sitt i Danmark. Han var forfatter, dramatiker, filosof og historiker, men er i dag mest kjent for sine satirer, som *Erasmus Montanus*, *Den politiske kandestøper*, *Den stundesløse* og *Jeppe på Bjerget*.

Holberg ble foreldreløs i ung alder, og ble tidlig overlatt til slekninger. Fra 1695 til 1702 bodde han hos onkelen mens han gikk på katedralskolen i Bergen. Etterpå reiste han til København og tok teologisk embeteksamen. Han lærte seg både engelsk, fransk og italiensk. Etter eksamen reiste han tilbake til Bergen og begynte å jobbe som lærer. Men reiselysten var tent i ham, og det tok ikke mange måneder før Holberg nok en gang reiste ut i verden. De neste årene levde Holberg en omflakkende tilværelse der han reiste rundt i Europa mens han skrev og underviste. I 1717 ble han utnevnt til professor i metaphysikk og logikk ved Universitetet i København, i 1720 i latinsk litteratur, i 1730 i historie og geografi. I tillegg var han over en lengre periode leder av den økonomiske administrasjonen ved Universitetet, samt leder av folkets talerør i kirkerådet. Holberg var blitt en holden mann.

I begynnelsen skrev Holberg faglitteratur innen rettsvitenskap, historie og filologi, men fra rundt 1719 skrev han også satirisk skjønnlitteratur, under pseudonymet Hans Mikkelsen. Det mest kjente verket fra denne tiden er diktet *Peder Paars*, som nåt stor suksess i samtiden, men som også førte til at Holberg innen enkelte kretser ble en kontroversiell figur.

I 1722 ble Danmarks første offentlige teater opprettet. Det lå i Grønnegade i København, og Holberg ble ansatt som teatrets første husdikter. Denne posisjonen benyttet han godt; de neste årene skrev han komedier i et forrykende tempo. Perioden fra 1722-1727 ble senere kalt «den poetiske raptus» i Holbergs liv. Det var i denne perioden han skrev *Jeppe på Bjerget*.

De påfølgende årene skrev Holberg for det meste historiske, filosofiske og statistiske verker. Et unntak er romanen *Niels Klins reise til den underjordiske verden*, som handler om en oppdagelsesfarende som forsvinner inn i en hule i fjellsiden i Bergen og oppdager at det finnes en omvendt verden inne i jorden. Tiden fra 1730-1745 blir kalt «den historiske raptus» i Holbergs liv.

Gjennom hele sitt liv var Holberg en forkjemper for en rasjonalistisk tenkemåte som brøt med kirken. Han var inspirert av filosofer og vitenskapsmenn fra mange forskjellige europeiske land, og han var inspirert av franske dramatikere. Han kritiserte Bibelen og oppfordret folk til å tenke selv. Dette var holdninger som var helt typisk for tiden han levde i, opplysningstiden.

Ludvig Holberg døde i København i 1754.

Utdrag fra *Jeppe på Bjerget*, Trøndelag Teater 2012:

AKT 2

Scene 1

Jeppe ligger i baronseng med en slåbrok i silke på en stol ved siden av seg. Han våkner, og gnir seg i øynene, ser seg om og blir forskrekket, gnir øynene sine igjen. Han spytter på fingrene sine og gnir seg i øynene igjen, betrakter den flotte pysjamasen han har på seg, betrakter slåbroken på stolen, betrakter alt rundt seg, gjør underlige grimaser

PRODUSENTEN (stemme)

Jeppe, en helt vanlig mann, har nå sovet ut rusen under ganske andre omstendigheter enn han er vant til. Hva vil skje når han våkner? Tror han at han har kommet til paradis eller?

JEPPE

Hæ? Hva er dette? Har jeg kommet til paradis eller? Hva er dette for en herlighet, og hvordan har jeg havnet i den? Drømmer jeg eller er jeg våken? Nei, jeg er våken. Hvor er kona mi, hvor er Jeppe? Alt er forandret, jeg også. Hæ? Hva er dette for noe? Hva er dette for noe?

Roper lavt og engstelig:

Nille! Nille! Nille! Jeg tror jeg har kommet til Himmelen, Nille! Men, er det virkelig jeg? Både ja og nei. Når jeg kjenner på ryggen min så er den fortsatt øm etter slagene jeg har fått, når jeg snakker så hører jeg min egen stemme, og jeg kan kjenne med tungen at den hule tannen min fortsatt er hul. Det er jo ingenting å lure på, jeg er Jeppe på Bjerget, en fattig arbeidsledig, en latsabb og slurvete slave, en hanrei, en helt vanlig mann: hvordan kan jeg våkne i et slott? Nei, det er nok bare en drøm. Men jeg kan jo verken drømme eller være gal, for jeg husker jo alt som har skjedd. Jeg husker at min avdøde far var Niels Nilsen, og min farfar het Jeppe Nilsen, kona mi heter Nille, og hennes alter ego heter Mester Erik. A ha! Nå forstår jeg hva som har skjedd; det er mitt annet liv, det er Paradis, det er Himmelen, jeg har sikkert drukket meg i hjel i går hos Jakob, jeg døde, og vips så kom jeg til Himmelen. Jeg husker at presten har sagt at i Himmelen finnes verken sult eller tørst, bare en hel haug av ens gamle, avdøde

venner, men jeg holder på å tørste i hjel, og jeg er helt alene, jeg ser intet menneske, bestefar burde jo i det minste være her, han var en skikkelig mann. Jeg vet jo at det finnes mange som har oppført seg like bra som meg, så hvorfor er det bare jeg som har kommet til Himmelten? Dette kan ikke være Himmelten. Men hva er det da? Jeg sover ikke, jeg er ikke våken, jeg er ikke død, jeg er ikke levende, jeg er ikke gal, jeg er ikke frisk, jeg er Jeppe på Bjerget, jeg er fattig, jeg er rik, jeg er en stakkars arbeidsledig, jeg er keiser. A....a....a.... Hjelp, hjelp, hjelp.

En skuespiller utkledd som kammertjener og Erik også utkledd som tjener kommer.

Scene 2

KAMMERTJENER

Jeg ønsker Deres Nåde en fortryllende morgen. Her er slåbroken, om Deres Nåde kanskje behager å stå opp. Erik, spring ut og gjør klart morgentoalettet.

JEPPE

Ikke slå meg. Vær så snill.

KAMMERTJENER

I himmelens navn, det kunne ikke falle meg inn.

JEPPE

Æææ! Vær så snill og fortell meg hvem jeg er før dere dreper meg!

KAMMERTJENER

Vet De ikke hvem De er?

JEPPE

I går var jeg Jeppe på Bjerget, men i dag... Herregud, jeg vet ikke hva jeg skal si.

KAMMERTJENER

Det gleder oss at De er i så godt humør i dag, artig. Men i himmelens navn, hvorfor gråter Deres Nåde?

JEPPE

Jeg er ikke din nåde, det kan du ta deg faen på at jeg ikke er, for så vidt jeg vet så er jeg Jeppe Nielsen på Bjerget, en helt vanlig mann. Ring til kona mi, hun kommer til å ordne opp, men pass på at hun ikke tar med seg Mester Erik.

ERIK

Merkelig, synes du ikke? Han kan ikke være ordentlig våken. Han pleier jo aldri å tøyse sånn som dette.

JEPPE

Om jeg er våken eller ikke, det er ikke jeg den rette til å bedømme. Men det jeg vet er at jeg er en helt vanlig mann, jeg heter Jeppe på Bjerget, og jeg har aldri vært verken baron eller greve så lenge jeg har levd.

KAMMERTJENER

Jeg er sikker på at han hallusinerer. Ring en lege. Ring to! Uff. Deres nåde må prøve å slappe av nå. Deres nåde skaker jo opp hele huset. Kjenner De meg virkelig ikke igjen?

JEPPE

Jeg kjenner ikke igjen meg selv en gang, også mener du at jeg burde kjenne igjen deg?

KAMMERTJENER

Uff! Er det mulig? Tenk å høre sin egen nådige herre si noe sånt, å se ham i en slik tilstand? Uff! Stakkars oss, som blir plaget av slike grusomheter! Husker De hva De gjorde i går, da De var ute på jakt?

JEPPE

Jeg har aldri vært verken jeger eller krypskytter.

KAMMERTJENER

Uff! Kjære vene! Jeg var jo selv med Dem på jakt i går.

JEPPE

I går satt jeg hos Jakob og drakk sprit. Jeg kan jo ikke ha vært på jakt samtidig?

KAMMERTJENER

Uff! Jeg ber Dem på mine knær, vær så snill å slutte med dette tøyset. Kommer legene snart?

ERIK

De er her hvert øyeblikk.

KAMMERTJENER

La oss få på Dem slåbroken. Kanskje De føler Dem bedre hvis De får litt frisk luft. Vil De være så snill å iføre Dem slåbroken?

JEPPE

Selvfølgelig. Gjør hva dere vil med meg. Bortsett fra å drepe meg da. Det må dere ikke gjøre, for jeg er uskyldig som et ufødt barn.

I utkanten av scenen, eventuelt i salen, ser vi castingansvarlig og produsent instruere de to ”legene” som straks skal inn. Markedssjef følger nøye med, tar notater, diskuterer i herdig og hviskende med noen på en fancy mobiltelefon.

Scene 3

To skuespillere utkledd som doktorer kommer.

FØRSTE DOKTOR

Det smerter oss å høre at Deres nåde ikke føler seg så bra.

KAMMERTJENER

Uff ja! Han er veldig syk, doktor.

ANDRE DOKTOR

Hvordan går det med Dem?

JEPPE

Ganske bra! Det eneste er at jeg er litt tørst etter all spriten jeg drakk hos Jakob i går. Men hvis jeg kan få en halvliter før jeg går, så kan dere sikkert bare dra hjem igjen. Jeg trenger ikke medisin.

FØRSTE DOKTOR

Det er hva jeg kaller hallusinasjoner.

ANDRE DOKTOR

Jo sterkere de er, jo forttere går det over. Skal vi ta pulsen hans? Quid tibi videtur
Domine Frater?

FØRSTE DOKTOR

Jeg stemmer for operasjon. Umiddelbart.

ANDRE DOKTOR

Vent litt. Jeg er ikke så sikker. Slike underlige lidelser må kureres på en annen
måte. Stakkars, han har hatt en fæl drøm som har fått blodet hans til å løpe løpsk
og forvirret hjernen hans sånn at han tror at han er en fattig mann. Vi må prøve å
adsprede ham med de tingene som pleier å få ham til å slappe av, god vin,
favorittmaten hans, musikken han liker best.

Lystig musikk høres.

KAMMERTJENER

Det er jo yndlingssangen din?

JEPPE

Kan godt hende. Er det alltid så trivelig her?

KAMMERTJENER

Når De ønsker det så. For det er jo De som bestemmer hva vi skal gjøre. De lønner oss alle sammen.

JEPPE

Så rart at jeg ikke kan huske noe av det jeg har gjort hittil.

FØRSTE DOKTOR

Det er typisk for sykdommen at man glemmer alt man har gjort og at man innbiller seg ting Deres nåde. Husker du han som trodde at hodet hans var fullt av fluer? Det er en ti års tid siden. Han klarte ikke å legge tanken på fluene fra seg, uansett hva man sa til ham. Helt til en smart lege fant på en kur. Han strødde en haug med døde fluer utover en bandasje som han festet til pasientens panne. Så fjernet han bandasjen, og viste frem alle fluene. Den syke trodde at fluene var blitt trukket ut av hodet hans, og ble frisk igjen.

ANDRE DOKTOR

Og jeg har hørt om en annen mann som etter lang tids feber fikk det for seg at hvis han tisset, så ville landet oversvømmes av en flodbølge. Det var ingen som greide å overbevise ham om at han tok feil. Til slutt greide de å kurere ham ved

å sende ham en henvendelse som liksom skulle være fra vannverket, der de ba ham om han kunne være så snill å fylle opp vannmagasinene, for de var helt tomme for vann, og strømprisene ble farlig høye. Den syke ble glad, både på vegne av sitt fedreland og seg selv. Endelig fikk han tisset og han ble også frisk.

FØRSTE DOKTOR

Det finnes utallige eksempler på slike innbilninger. Jeg husker en som trodde at nesen hans var 10 meter lang. Han advarte alle han så om å ikke nærme seg, han var så redd for å skade dem.

ANDRE DOKTOR

Og nå er det altså vår nådige Herre som har det sånn. Han innbiller seg at han er en helt vanlig mann. Men den tanken må han bare skyve vekk, så blir han fort frisk igjen.

JEPPE

Men tror du det er mulig at det bare er en innbilning?

ANDRE DOKTOR

Ja visst! Du hørte jo alle historiene om hva innbilninger kan gjøre med folk.

JEPPE

Så jeg er ikke Jeppe på Bjerget?

FØRSTE DOKTOR

Nei, absolutt ikke.

JEPPE

Er ikke den onde Nille kona mi?

ANDRE DOKTOR

På ingen måte. Du er enkemann.

JEPPE

Er det innbilning at hun har et alter ego som heter Mester Erik?

FØRSTE DOKTOR

Bare innbilning.

JEPPE

Er det ikke sant at jeg skulle til byen i går for å kjøpe tamponger?

ANDRE DOKTOR

Nei.

JEPPE

Ikke at jeg drakk opp pengene hos Jakob heller?

KAMMERTJENEREN

Nei! Du var jo sammen med oss på jakt i hele går!

JEPPE

Er jeg ikke hanrei heller?

KAMMERTJENEREN

Nei! Fru Baron er død for mange år siden.

JEPPE

Uff! Nå begynner jeg å skjønne hvor syk jeg er! Jeg vil ikke tenke på Jeppe mer, jeg kjenner at en drøm har gjort meg helt forvirret, det er utrolig sprøtt at et menneske kan få noe sånt for seg.

KAMMERTJENEREN

Kanskje Herren har lyst til å spasere litt i hagen mens vi gjør i stand til fest?

Spørsmål som kan innlede diskusjon:

- Er alle mennesker like godt skikket til å bli ledere? Hvorfor/hvorfor ikke?
- På hvilke måter skiller menneskesynet i Holbergs manus seg, fra menneskesynet vårt i dag?
- Er «produsenten» mer eller mindre kynisk enn «baronen»?
- Har Jeppe vondt av opplevelsene produsentteamet lurer ham med? På hvilke måter påvirker opplevelsene han?
- Finnes det eksempler fra virkeligheten som ligner på det som skjer med Jeppe i denne forestillingen? Hvilke?